

İNSANLIĞIN İNŞASINDA RİTÜEL VE DİN

ROY A. RAPPAPORT

ÇEVİREN
SANEM İNCEL

ROY A. RAPPAPORT

Amerikalı antropolog (1926–1997). 1965'ten, 1997'deki ölümüne dek Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1987-1989 yılları arasında Amerikan Antropoloji Derneği'nin başkanlığını yürüttü. Kültürel ekoloji, ritüel kuramı ve din antropolojisi alanlarında 20. yüzyılın en etkili isimlerinden biri olarak kabul edilir. Rappaport, insan toplumlarını yalnızca simgesel sistemler olarak değil, aynı zamanda ekolojik ve düzenleyici bütünlükler olarak ele alan çalışmalarıyla din antropolojisine yeni bir yön kazandırmıştır. Başlıca eserleri: *Ecology, Meaning, and Religion* (1979); *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People* (1968).

SANEM İNCEL

Zonguldak'ta doğdu (1987). Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden mezun oldu (2010). Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde başladığı yüksek lisans tez döneminde bırakmak zorunda kaldı. Hayatına büyük bir teknoloji şirketine beyaz yakalı olarak devam ediyor.

Başlıca çevirileri: Robert Wright, *Tanrı'nın Evrimi* (2024).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	15
ÖNSÖZ	23
I	
GİRİŞ	27
1. İnsanlığın Evrimi	30
2. Uyarlanma	35
3. Simge	38
4. Büyük Tersinme	41
5. Yalan	43
6. Alternatif	56
2	
RİTÜEL BİÇİMİ	64
1. Ritüelin Tanımı	65
2. Ritüel Biçiminin Mantıksal Gerektirmeleri	68
3. Ritüel ve Biçimsel Neden	70
4. Ritüelde Biçim ve İçerik	73
5. Ritüelin İlk Özelliği: İcracılarından Başkaları Tarafından Kodlanması	77
6. Ritüelin İkinci Özelliği: Resmiyet (Adaba Uygunluk)	79
7. Ritüelin Üçüncü Özelliği: (Az Çok) Değişmezlik	83
8. Ritüelin Dördüncü Özelliği: İcra (Ritüel ve Diğer İcra Biçimleri)	85
9. Ritüelin Beşinci Özelliği: (Maddi Etkililiğe Karşı) Resmiyet	98

10. İletişim Olarak Ritüel	106
11. Özgöndergeli Mesajlar ve Kanonik Mesajlar	108
12. Simgeler, İndeksler ve İki Mesaj Akışı	112
Ek	120

3

ÖZGÖNDERGELİ MESAJLAR	134
1. Anlamların Düzeyleri Üzerine	135
2. Maring Ritüel Döngüsünde Çeşitlenme ve İndekssellik	141
3. Maring Ritüel Döngüsünde İndeks, İkon ve Sayı	146
4. Maring Ritüel Döngüsünde Doğal İndeksler	149
5. Sıralı ve Sayılı Mesajlar	152
6. Niceliklendirme ve Bedensel Olmayanın Maddi Temsili	156
7. Analog Süreçlerin Dijital Temsili	159
8. Ritüel Oluşumunun İkili Boyutu	163
9. Ritüelin Gerçekleşmesi ve Benzemez Sistemlerin Eklemlenmesi	176
10. Ritüelin Gerçekleşmesi ve Kesintiye Karşı Direnç Mekanizmaları	182

4

ANLAMIN CANLANDIRILMASI	189
1. Etkililiğin İki Sınıfı: Fiziksel Olan ve Anlamlı Olan	191
2. Söz Edimleri	199
3. Ritüel ile Edimsellik Arasındaki Özel İlişki	202
4. Ritüelin İlk Temel İşlevi	205
5. Kabul, İnanç ve Riayet	208
6. Edimsellik, Üstedimsellik ve Uylaşımın Tesis Edilişi	214
7. Uylaşımın Tesis Edilişinde Ritüel ve Gündelik Uygulama	218
8. Ritüelin Yapısına İçkin Olan Ahlak	225
9. Ritüel, Mit ve Drama	229
10. Temel Toplumsal Eylem Olarak Ritüel	232

5

SÖZ İLE EYLEM, BİÇİM İLE İÇERİK	234
1. Maddi Olmayı Maddi Kılmak	236
2. Özel ve Gündelik Nesneler	240
3. Eylemler ve Failler	242
4. Yükleme ve Metafor	245
5. Ritüel Sözleri	249
6. Biçim ile İçeriğin Yeniden Buluşması	251
7. Biçim ile İçeriğin Birliği Olarak Yaratılış	255
8. Ritüel, Yaratılış ve Ulaşımın Doğallaştırılması	266

6

ZAMAN VE AYIN DÜZENİ	272
1. Ayın Düzenlerinin Boyutları	273
2. Aziz Augustinus, Aziz Emile, Zaman ve Kategoriler	274
3. Zaman Deneyimi ve Kamu Düzeni	280
4. Ardılık, Bölünme, Dönem ve Aralık	283
5. Zamanın İlkeleri	289
6. Tekrarın Temelleri	298
7. Takvimler ve Toplamlar	301
8. Faaliyetlerin Zamanda Örgütlenişi	306
9. Düzenlilik, Uzunluk ve Sıklık	310
10. Ardılık ve Mekân	328

7

ARALIKLAR, EBEDİYET VE KOMÜNİTAS	335
1. Zamandışı Zaman	335
2. Tempo ve Bilinç	340
3. Tempo, Zaman Bölgeleri ve Zamandışı Zaman	343
4. Sıklık ve Bağlanma Gücü	346
5. Eşgüdüm, Komünitas ve Nörofizyoloji	347
6. Ebediyet	352
7. Mit ve Tarih	356
8. Sayısız Olan ile Ebedi Olan Arasındaki Karşıtlık	358

EŞZAMANLILIK VE HİYERARŞİ	361
1. <i>Yu Min Rumbim'i</i>	362
2. <i>Dil ve Ayin</i>	381
3. <i>Analiz ile İcra Arasındaki Fark</i>	383
4. <i>Ritüel Temsiller ve Hipergerçeklik</i>	390
5. <i>Dünyayı Onarmak</i>	398
6. <i>Ayin Düzenlerinin Hiyerarşik Boyutu</i>	399

MUKADDES FİKRİ	417
1. <i>Kutsiyetin Tanımı</i>	417
2. <i>Kutsiyetin Söyleme Ait Bir Özellik Olarak Tanımlanması</i>	423
3. <i>Kutsiyetin Zemini</i>	425
4. <i>Aksiyomlar ve Nihai Mukaddes Koyutlar</i>	431
5. <i>Kutsiyet, Buldurucu Kurallar ve Temel Dogma</i>	435
6. <i>Kutsiyet, Sorgulanamazlık ve Şeylerin Hakikati</i>	439
7. <i>İlahi Olan, Hakikat ve Düzen</i>	445
8. <i>Kutsiyetin Hakikatleri ve İkinci Dereceden Doğrular</i>	455

MUKADDESLEŞTİRME	467
1. <i>Mukaddesleştirilmiş İfadeler</i>	473
2. <i>Aldatma, Yabancılaşma, Kutsiyet ve Uyarlanma</i>	476
3. <i>Mukaddesleştiririnin Ana Çeşitleri</i>	482
4. <i>Kutsiyet, Topluluk ve İletişim</i>	484
5. <i>Mukaddes Olan, Mukaddesleştirilmiş Olan ve Karşılaştırmalı Değişmezlik</i>	488

HAKİKAT VE DÜZEN	513
1. <i>Logos</i>	516
2. <i>Logoi</i>	526

12

UHREVİ, KUTSAL VE İLAHİ OLAN	551
1. Dinsel Deneyim ve William James, Rudolph Otto ve Emile Durkheim'da Uhrevilik	555
2. Düzen, Düzensizlik ve Aşknlık	564
3. Lütuf	567
4. Lütuf ve Sanat	569
5. Ritüel Öğrenme	574
6. Yeniden Anlam ve Anlamlılık Üzerine	577
7. İnanç	583
8. İlahilik Fikri	585
9. Yanılsama ve Hakikat	589
10. İnsanlığın Temelleri	595

13

UYARLANMADA DİNİN YERİ	597
1. Uyarlanmanın Yeniden Tanımlanması	600
2. Doğruluğun Sürdürülmesi Olarak Uyarlanma	603
3. Özdüzenleme	604
4. İnsanın Uyarlanışında Dinsel Kavrayışlar	608
5. Uyarlanma Süreçlerinin Yapısı	615
6. Uyarlanmanın Yapısal Gereklilikleri	619
7. Talimat, Değer ve Kutsiyetin Hiyerarşik Örgütlenişi	623
8. Kutsiyet, Boşluk, Gizem ve Uyarlanabilirlik	627
9. Kutsal Olan'ın Sibernetiği	629

14

KUTSAL'IN KIRILMASI VE KURTULUŞU	641
1. Doğal Olan ve Doğal Olmayan	642
2. Kutsiyet ve Özgüllük	644
3. Aşırı Mukaddesleştirme, Putperestlik ve Bozuk Uyarlanma	646
4. Uyarlayıcı Doğruluk ve Yalancılık	648
5. Putperestlik ve Yazı	650

6. Kutsiyet, İktidar ve Baskılayıcı Yalanlar	653
7. Kutsalın Kırılması ve Şeytani Yalanlar	655
8. Bilgi Düzeninin Tersine Dönüşü	658
9. İnsanlığın Temel Çelişkisi	661
10. Yasa ile Anlam Arasındaki Uyumsuzluk	663
11. Postmodern Bilim ve Doğal Din	667

KAYNAKÇA	676
----------	-----

DİZİN	702
-------	-----

SUNUŞ

Emile Durkheim, *Les Formes elementaires de la vie religieuse*¹ adlı kitabını 1912 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde yayımladı. Savaş, en az otuz yıldır oluşmakta olan ve bugün 20. yüzyıl dünyasının aşına olduğu toplum türünün temellerini attığını görebildiğimiz bir süreci pekiştirdi. Bu toplum, bilimsel uzmanların oluşturduğu profesyonel bir çalışan sınıfını barındıran merkezîleşmiş devletler tarafından ve onlar için örgütlenmişti. Durkheim'ın kendisi, sosyoloji disiplininin başlıca kurucusu olarak, bu sınıfın faaliyetlerini destekleyecek yeni toplum bilimlerinin kurulmasına öncülük etmişti. Yine de *Les Formes*'da insanlığın geleceğini ilgilendiren muazzam bir problemi ortaya koydu. Bilim, toplumun örgütlenmesi için ciddi bir entelektüel zemin olması açısından dini sahanın dışına sürmüş gibi görünse de dinin işlevini yerine getiremiyordu. Bu durum, modern insanın manevi varoluşunda Durkheim'ın doldurulması gerektiğini bildiği fakat kendisinin de nasıl doldurulacağını hayal etmekte yetersiz kaldığı büyük bir boşluk bırakıyordu.

Roy Rappaport'un din, toplum ve ekoloji arasındaki ilişkiyi 30 yılı aşkın bir süredir araştırmasının sonucu olan bu kitabı, bana göre Durkheim'ın cevapsız bıraktığı soruyu ele alan ilk sistematik girişimdir. Bu nedenle din antropolojisi alanında büyük sefelinin çalışmasıyla karşılaştırılabilircek kapsamda bir kilometre taşı olarak görülmeyi hak ediyor. Çünkü Rappaport burada insanlığın 21. yüzyılda karşılaşacağı

¹ Türkçesi: *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınları, 2020. [Ed.]

koşullara uygun yeni bir dinin gelişimine zemin hazırlamaktan geri durmuyor. Her ne kadar amacını mütevazı bir şekilde, dinsel yaşamın uygulanma zemini olarak ritüelin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyabilecek antropolojik kanıtları gözden geçirmek olarak ifade etse de bu çalışmanın bütünlüğü, bu gezegenin düşünebilen yaşam biçimi olarak dünya üzerinde nihai sorumluluğa sahip olan insanlığın ilerde bilimsel yasalarla uyumlu bir din inşa etme girişimlerine ışık tutma arzusundan kaynaklanmaktadır.

Din, sanat ve bilimi de içeren bir terimler öbeğine aittir. Dinsel mistisizme karşıt bir bilgi biçimi olarak ortaya çıkan bilimin günümüzde çoğunlukla sanatın karşısında yer alması, yerleşik dinlerin azalan entelektüel güvenilirliğinin ve ağırlığının bir ölçüsüdür. Kabaca bir ifadeyle, bilim dünyayı nesnel olarak bilme güdüsü, sanat ise öznel bir kendini ifade etme alanı ise, din genellikle her birimizin içinde olanı dışarıdaki bir şeye bağlaması itibarıyla özne-nesne ilişkisinin her iki yanına da hitap eder. Din, etimolojik olarak bizi bir dış güce bağlar; dünyayla anlamlı etkileşimlerimizi istikrara kavuşturur, dalgalanmalarımızda ise bize bir demirleme yeri sağlar.

Durkheim'ın din kavramı bu formülasyonla tutarlı olsa da kökten ayrı bazı unsurlar da içeriyordu. Deneyimi, bilinen ile bilinmeyen olarak ikiye ayırıyordu. Bizim bildiğimiz şey bir tür özel meşguliyet içinde hapsolmuş bireyler olarak gündelik hayattır. Ama bu hayat, kaynağını bilmediğimiz daha büyük güçlere, doğal felaketlere, toplumsal devrimlere ve hepsinden önemlisi ölüme tabidir. Etkilerinin hem bireysel hem de kolektif olduğunu bildiğimiz kaderimizin bu bilinmeyen nedenlerini umutsuzca etkilemek ya da onlarla en azından bir bağlantı kurmak isteriz. Dolayısıyla Durkheim için din, sıradan deneyimin dindışı dünyası ile bu deneyimin dışında yer alan kutsal, olağanüstü bir dünya olarak düşünülen, yani bilinen ve bilinmeyen arasındaki boşluğu doldurmaya yönelik örgütlü bir girişimdi.

Normalde kutsalı, dünya dinlerinde Tanrı olarak özetle-

nen manevi güçler açısından algıladığımızı kabul etmekle birlikte, bizim için nihai bilinmezin toplumdaki kolektif varlığımız olduğunu öne sürdü. Fakat onun önerdiği asıl nokta, nihayetinde bize bilinmeyen şeyin, toplumsal varoluşumuz, yani toplum içinde kolektif bir şekilde var olmamız olduğudur. Eylemlerimizin başkalarına ait oluşumuzdan türediğini kavramakta büyük zorluk çekeriz; ve tam da bu kolektif yaşam özelliği, dinin temel işleyiş biçimi olan ritüelde görünür hale gelir. Durkheim’a göre ritüel aracılığıyla, henüz gerçekleştirmediğimiz ortak varoluş gücümüzü, yani toplumu yüceltir ve ona “Tanrı” deriz. Bazen de ruhlar dünyasını doğa biçiminde nesneleştirir, doğaya taparız. Durkheim’ın yazdığı dönemde Avustralya Aborjinlerinin “totemizmi” ile ilişkilendirilen bu doğal din, Durkheim tarafından bilim de dâhil olmak üzere tüm sistematik bilginin temeli olarak görülüyordu. Dolayısıyla *Les Formes*’un görevlerinden biri de bilimin, dini ortaya çıkaran bilinen ile bilinmeyen arasında bağlantı kurma arzusundan kaynaklandığını göstermektir.

Bu formülasyona göre gündelik hayatın keşemkeşi, paylaşılan kolektif varoluşun sosyal gerçeklerini temsil eden fikirler tarafından yönlendirildiği ölçüde istikrar kazanır. Bilim, örneğin sosyoloji, bunun daha da farkında olmamıza yardımcı olabilirken, genel olarak bilimsel bilgi ve yöntem, kültürün tutarlılığını ve istikrarını zayıflatır. Durkheim, ritüelin temel görevinin bu kolektif temsilleri her birimize aşılama olduğuna inanıyordu. Ünlü bir ifadeyle, ritüel deneyiminin “coşkunluğundan”, manevi bir vecd hali içindeyken toplumsal yaşamda bizi birbirimize bağlayan dersleri içselleştirdiğimizden söz etmiştir. Fakat Durkheim sosyalleşme sürecinin bu oldukça önemli kavramını detaylandırmamıştır. Roy Rappaport’un kitabı diğer şeylerin yanı sıra tam da bu noktanın genişletilmiş bir incelemesi olarak okunabilir.

Bu Sunuşun görevi, bundan sonra yazılacakların içeriğini önceden tahmin etmek değildir. Her şey bir yana, Rappaport kendi gündemini belirleme ve ona sadık kalma konusunda alı-

şılmadık derecede açık sözlüdür. Esasen bu kitabın, Durkheim’i kurucusu olarak kabul eden antropoloji disiplini içinde yazılmış bir deneme olduğu kadar bir analitik felsefe çalışması olduğunu bile iddia edebilirim. Çünkü yazar kelimeleri kullanırken son derece titiz davranıyor ve bu titizlik, etkileyici bir entelektüel geleneğin akıntıları tarafından sürüklendiğini bilen bir düzyazının sağlamlığıyla hafifletiliyor. Örneğin İkinci Bölüm, ritüelin ne olduğu hakkında şimdiye dek yapılmış en kapsamlı değerlendirmelerden biri olarak kabul edilebilir. Üstelik Rappaport’un biçimsellik/resmîyet, değişmezlik ve gelenek üzerinde tutumlu bir vurgu ile başlayan ritüel tanımı –bu tanım (toplam on dört bölümden oluşan eserdeki)– tam on bir bölüm boyunca adım adım inşa edilmektedir ve sonunda ulaştığı analiz, kapsam ve tutarlılık bakımından alan yazının da benzeri olmayan bir bütünlük sunmaktadır.

Roy Rappaport’un ritüel olgusuna bu kadar titiz ve açık bir ilgi göstermesinin sebebi, dinin olduğu zemini ritüelde bulmasıdır. Durkheim gibi o da dinin modern zamanlarda iyi gitmediğinin, toplumun önde gelen kurumlarının yönetiminden uzaklaştırıldığının ve bunun yerine dünyanın giderek büyüyen dışlanmış kitlesi için irrasyonel bir yatıştırıcı olarak bırakıldığının farkındadır. Eğer kendi çürümüş yüzyılımızın modeli yirmi birinci yüzyılda da tekrarlanırsa, yirmi ikincisinin olmayacağını biliyor. Bunun nedeni, para ve meta tüketimi sözde dininin, doğanın ve toplumun oldukça kısa vadede bile sürdürülemez bir ölçekte yok edilışiniberaberinde getiriyor olmasıdır. Rappaport dünyanın içinde bulunduğu krize verilebilecek olası yanıtlardan birinin, astronomi yerine ekolojiye dayanan postmodern bir bilim üzerine kurulu bir din olacağına inanmaktadır. Böylece insan toplumu bu gezegendeki yaşamın dışında değil, içinde olarak düşünülebilir.

Kitabın isminin anlamı da budur. Rappaport’un kastettiği insanlık hem kişisel bir nitelik hem kolektif bir isim hem de tarihsel bir projedir. Kolektif olarak insan olma potansiyelimizi gerçekleştirme projesi bir anlamda daha yeni baş-

lamıştır. Bununla birlikte, bir tür olarak kökenimizde, dilin ve dinin de keşfinde yer almaktadır. Dinin kapsayıcı özelliği “kutsallıktır” ve kutsal uhrevi, okült ve ilahi olanı kucaklayan bir kavramdır. Kutsallık [*holiness*] bütündür (ve sağlıklı [*healthy*] ile kökteştir) ve ritüel yoluyla sürekli olarak yenisinden üretilen din, şeylerin bütünlüğü ile temasa geçmek için sahip olduğumuz bir araçtır. İnsan toplumunun bu gezegenin yaşamında bir yer işgal etmesiyle tanımlanan bir bütünlüğe sahip olduğunun giderek artan bir şekilde farkına varıyoruz. Bu yer şimdiye kadar genellikle dikkatsizce yıkıcı olmuştur. Görevimiz, bir bütün olarak yaşamın idaresi için sorumluluk üstlenmektir. Din bu görev için vazgeçilmezdir ve ritüel onun faaliyet zeminidir; dolayısıyla Durkheim’ın *la vie religieuse* kavramının yankıları burada da hissedilir.

İki kitap arasında neredeyse bir yüzyıllık savaş, bürokrasi ve bilim yatıyor. Antropoloji bu süre zarfında, başarıları Rappaport’un çalışmalarının temelini oluşturan önemli bir akademik uzmanlık alanı hâline geldi. Rappaport ise argümanlarını geliştirmek için bir yandan teologlara, psikologlara, etologlara ve filozoflara başvururken bir yandan da disiplinin 18. yüzyıl Aydınlanma dönemindeki kökenlerine sadık kalıyor. Immanuel Kant, modern anlamıyla “antropoloji” terimini hayatının sonlarına doğru yayımladığı bir dizi ders için (*Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*) kullanmıştır.² Bu derslerde, insanlığın devletlerin sınırlarının ötesinde nasıl kozmopolit bir toplum oluşturabileceği sorusunu ortaya attı ve cevabı biliş, estetik ve etik üzerine karşılaştırmalı bir araştırmada buldu. Kant’a göre, topluluk ve sağduyu sosyal etkileşim yoluyla üretilir; estetik öncelikle sosyaldır, kökleri iyi yemeğe, iyi konuşmaya ve iyi arkadaşlığa dayanır. Bu, Durkheim’ın daha ilkel bir ritüel anlayışına yaptığı vurgunun kentsoylu kaynağıdır ve Rappaport Durkheim’ın yapı-

² Immanuel Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, çev. Mukadder Erkan, FOL Kitap, 2022. [Ed.]

madığını bir kez daha yaparak ritüelin yalnızca ulusal değil gezegensel bir toplumsal yaşamı nasıl sürdürebileceğini hayal etme projesini ele alır.

19. yüzyılın antropolojisinin evrenselleri bizim yüzyılımızda gözden düşmüştür. Bu, anlaşılması zor bir durum değildir çünkü bu evrenseller Batı emperyalizminin dünyayı, o zamanlar rasyonalitede son söz olarak kabul edilen şey tarafından yönetilen eşit olmayan bir ırklar birliği olarak birleştirme yeteneği üzerine kurulmuştur. O zamandan beri, başka bir dünya toplumu vizyonu hâkim oldu ve kendine yeten ulus devletlerinden oluşan parçalanmış bir dünya, her yerdeki insanların, ne kadar barbarca olursa olsun, kendi yaşam tarzlarına sahip olma hakları olduğunda ısrar eden bir kültürel görelilik ideolojisinde ifade buldu. Bu görüş günümüzün akademik antropolojisinde o kadar merkezî bir konuma gelmiştir ki Rappaport'un incelemesi bu bakış açısından tuhaf görünecektir. Son zamanlarda evrensel temalar üzerine yazılmış büyük ve sıkı tartışmalara dayanan kitapların modasının geçtiği düşünülüyor. Çetrefilli konular üzerine kısa makaleler yazmak, yapmış olmak için etnografi çalışması yapmak ve kamoyunu ilgilendiren meselelerden kaçınmak artık kural hâline geldi. Bu kitap, başka hiçbir şey yapmıyorsa bile, antropolojinin hem geçmişe hem de yakın gelecekte yaşamayı umduğumuz dünyaya bakan daha iddialı entelektüel projelerle canlandırılması gerektiğini iddia ediyor.

Roy Rappaport'un girişimi 20. yüzyılın sonundaki toplumsal koşullar tarafından mümkün kılındı. Telefon, televizyon ve bilgisayarların birleşimiyle sürdürülen bir iletişim devrimi yaşıyoruz. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana küresel değişim ağlarının aşamalı bütünleşmesi, gezegen ölçeğinde benzeri görülmemiş bir hareket ve bağlantı kapasitesini de beraberinde getirdi. Aynı zamanda çevreye verilen zararın ve dünya toplumuna damgasını vuran müstehcen eşitsizliğin de giderek daha fazla farkına varıyoruz. Durkheim'ın toplumu örgütlemenin yegâne aracı olarak zımnî bir güven duyduğu

devletler artık kargaşa içinde. Nelson Mandela'nın ki hariç, hiçbir yerde hiçbir hükümet yaygın halk desteğine sahip değil.

Bir şeyin sonunda ve başka bir şeyin eşliğinde olduğumuzu biliyoruz. Rappaport, argümanlarının tarihsel bağlamını hiçbir şekilde tartışmasa da bu kitabın dikkate değer bütünlüğü, 20. yüzyılın ulus devletleri dünyasının yerini, yakın zamanda ortak bir insanlık gündemi oluşturma ihtiyacına dayanan yeni bir dünyaya bırakması gerektiğine olan inancından kaynaklanıyor. Başka bir deyişle, yeni evrensel anlayışlara ihtiyacımız var. Din bir zamanlar bu tür kavramları bize sağlamıştı. Din bilim tarafından dışlandığında onun bıraktığı boşluğu antropoloji doldursa da antropoloji bir din değildir, yalnızca insanlık durumuna ilişkin güvenilir bilgi temelinde dine yönelik yeni yaklaşımlar formüle etmenin bir aracıdır.

Dünyanın şu anda dinle dolu olduğu iddia edilebilir ve gerçekten de öyledir. Fakat bugün baskın olan dinî deneyim araçları, özellikle de Hristiyanlığın ve İslam'ın kökten ci diye nitelenen akımları, mülksüzleştirilmiş kitleleri cezbederek dünya toplumuyla bağlantı kurmanın bir yolunu sunuyor olsalar da bu toplumu yöneten kurumları henüz etkileyemiyorlar. Zaten insanlığın iletişim araçlarının hızla yeni bir yöne doğru ilerlediği bu dönemde, geriye dönüp kitaplı dinlerin iddialarının kesinliğine baktıkları için bunu yapmaları da trajik olurdu.

Roy Rappaport birçoklarının dinin en ayırt edici ve endişe verici özelliği olarak gördüğü bölücü çatışmaları körükleme kapasitesiyle uzun uzadıya ilgilenmektense ritüelin potansiyel yapıcı güçlerine odaklanıyor. Başta da belirttiğim gibi, Rappaport eserinin dinsel yaşamı bu gezegendeki yaşamın iyileştirilmesiyle uyumlu çizgide yeniden oluşturma görevinde işbirliği yapacaklar için bir tür el kitabı olmasını amaçlıyor. Bu amaç gerçekleşse de gerçekleşmese de onun bu kitapta bir araya getirdikleri, en azından ritüel ve din antropolojisini yeni bir rotaya oturtmayı hak ediyor.

Emile Durkheim'ın dinsel hayatı kutsal ve dindışı, kolektif

ve bireysel gibi ayrı dünyalar arasında bir köprü olarak gören düalist anlayışı, toplumun devletin gayrişahsi kurumları ve piyasa odaklı işbölümü tarafından tanımlanmaya devam edeceği varsayımını yansıtıyordu. Böyle bir dünyada, kişisel ve gündelik olanın toplum ve tarihle anlamlı bir bağlantısı yoktur; bu nedenle yaşadığımız soyut ilkelerin dinî ritüelde nasıl yeniden üretildiğini keşfetmek uzmanlara, sosyologlara ve antropologlara kalmıştır. Rappaport'un yaklaşımı ise bundan çarpıcı biçimde farklıdır. Onun ritüel tanımı kutsal ile gündelik olan, toplum ile birey ya da kültür ile doğa arasına net bir çizgi çizmez. Bu da anonim yapılara olan inancın son yıllarda bir miktar darbe aldığı 20. yüzyıl sonu dünyamızın değişen koşullarını yansıtmaktadır.

Rappaport'un günümüze uygun insani evrenseller vizyonu, bizi, yüzyılımızı başlatan ve içinde üniversiteleri ayrıcalıklı bir bölge olarak ayakta tutan modernist hareketi yeniden düşünmeye davet ediyor. Özellikle de bilim ile dini uzlaştırmanın yollarını bulmamız konusunda ısrar ediyor çünkü bunların düşmanlıkları yıkıcı olagelmıştır ve son zamanların astrolojisi hâline gelmiş ekonomide olduğu gibi yanlış sentezleri potansiyel olarak daha da yıkıcıdır. Meslektaşlarının büyük çoğunluğu, uzun süredir başka düşünme biçimlerine bağlı olduklarından ve mevcut kurumlardan çok fazla çıkarları olduğundan, muhtemelen onun argümanlarından etkilenmeyeceklerdir. Ama eğer uzmanlaşmış entelektüel araştırmanın bir geleceği olacaksa, genç antropologlar ve din üzerine çalışanlar, Roy Rappaport'un cesur örneğiyle insanlığın olası yeni bölgelerini keşfetmeye teşvik edilmiş olacaklardır.

KEITH HART
CAMBRIDGE, NİSAN 1997